

В.В.Ківака (Брэст)

МАРФАЛАГІЧНЫЯ ТРАНСФАРМАЦЫІ Ё ПЕРАКЛАДЗЕ НАВЕЛЫ Ш. ЦВЭЙГА “АМОК” НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

У сувязі з разыходжаннем марфалагічнай будовы няроднасных моў (нямецкай і беларускай) у перакладчыка ўзнікае неабходнасць у карыстанні пэўнымі трансфармацыямі. Выдзяляюць “чатыры асноўныя тыпы ўзроўневых трансфармацый, кожны з якіх звязаны з пэўным узроўнем маўлення: катэгарыяльна-марфалагічным, сінтаксічным, лексічным узроўнямі мовы і ўзроўнем глыбіннай структуры маўлення” [1,257]. Латышэў Л.К. прапануе “пераўтварэнні на ўзроўні часцін мовы” называць “катэгарыяльна-марфалагічнымі трансфармацыямі, бо часціны мовы адна з асноўных катэгорый марфалогіі. Гэты тып трансфармацый шырока выкарыстоўваецца ў перакладзе. Іх асаблівасць у тым, што яны ў мінімальнай ступені адлюстроўваюцца ў перадаваемым змесце – не цягнуць за сабой істотных страт або мадыфікацый” [1,254].

Мы будзем разглядаць марфалагічныя трансфармацыі нямецкіх займеннікаў у беларускім перакладзе навелы Ш.Цвэйга “Амок”, зробленым Ул.Чапегам.

Па словах нямецкага даследчыка В.Юнга, “сама назва “займеннік” (ням. „Пропотен“) указвае на сваю функцыю. Займеннік выступае “за імя”, гэта значыць за назоўнік або прыметнік. Ён замяшчае іх у сказе” (пераклад з нямецкай мовы на беларускую наш – В.К.). “Займеннік, такім чынам, - гэта часціна мовы, якая падпарадкоўваецца ў мове то як назоўнік, то як прыметнік. Свой сэнс ён атрымлівае праз адносіны да пэўнай асобы або прадмета. Гэтыя адносіны праяўляюцца ў кантэксце або пад час маўлення” [2,331]. Усё вышэйсказанае датычыцца і беларускага займенніка як часціны мовы.

Найбольшую групу марфалагічных трансфармацый у перакладзе нямецкіх займеннікаў на беларускую мову складаюць **апушчэнні (пропускі)**. У нямецкім тэксце прыналежныя, указальныя займеннікі сустракаюцца часцей, а ў перакладзе на беларускую мову нярэдка апускаюцца. Гэта звязана з “разыходжаннем у частотнасці выкарыстання” [3,15]. Указальныя займеннікі *jener, dieser* больш частотныя ў нямецкай мове. Акрамя таго, што яны ўказваюць на прадметы, асобы, дадаткова выконваюць функцыю азначальнага артыкля для перадачы канкрэтнасці, пэўнасці [4,43], а ў беларускай мове катэгорыя артыкля адсутнічае ўвогуле. Вось, напрыклад: *...und die Ferne der Jahre erlaubt mir wohl, das Vertrauen eines Gespraches zu nutzen, das jener seltsamen Episode unmittelbar vorausging* [5,74] - *...а даўнасць дазваляе скарыстаць давер, аказаны мне ў час*

аднае размовы, якая непасрэдна папярэднічала (**тату** - апушчэнне) дзіўнаму эпізоду [6,147]; ...*ich strömte, verströmte in diesem ruhelosen Rauschen der mitternächtigen Welt* [5,78] - ...я нібы растварыўся ў(**зэтым** - апушчэнне) неспакойным цурчанні начнога свету [6,151]. Ул.Чапега паўнапраўна апусціў у беларускім перакладзе займеннікі *jener, dieser*, аўтарскі сэнс твора ад гэтага нікольнікі не страціў. З кантэксту і так зразумела, пра які канкрэтна эпізод і неспакойнае цурчанне ідзе гаворка.

Перакладчык прыбягае і да апушчэння\пропуску прыналежных займеннікаў: *Meine Augen, geblendet vom weißen Geleucht über den bislang geschlossenen Lidern, tasteten auf...*[5,79] – (**Мае** - апушчэнне)Вочы, аслепленыя белым бляскам, які пранікаў нават праз заплуюшчаныя павекі, з цяжкасцю адкрыліся... [6,151]. Тут пропуск прыналежага займенніка *mein* (мой) ў беларускім перакладзе абумоўлены кантэкстуальна, бо сэнс прыналежнасці таго, пра што тут гаворыцца, чытачу вядомы з папярэдняга альбо наступнага сказа і згодна з нормамі беларускай мовы не патрабуе колькіразовага паўтарэння. Увогуле апушчэнні прыналежных займеннікаў пры перакладзе з нямецкай мовы на беларускую найбольш распаўсюджаныя.

Што датычыцца асабовых займеннікаў, то ў беларускім перакладзе Ул.Чапегі сустракаем і іх апушчэнне: *Und wie ich den Blick aufhob über den dünstenden Turm des Schornsteins und die geisterhaft glänzenden Spieren, drang mit einmal magische Helle mir in die Augen* [5,76] - I калі я скіраваў позірк паверх дымнай вежы трубы і прывідна мігатлівага рангоўта, у вочы (**мне** - апушчэнне) раптам ударыла яркае святло [6,149]. На нашу думку, пропуск у беларускім перакладзе асабовага займенніка не абгрунтаваны, перакладчык апусціў яго па аналогіі з прыналежнымі займеннікамі, з-за чаго сэнс пераклада атрымаўся нейкім аддаленым ад аўтарскага.

Дабаўленне – трансфармацыя, супрацьлеглая апушчэнню\пропуску, таксама сустракаецца ва ўжыванні займеннікаў у беларускім перакладзе. Але ў перакладзе Ул.Чапегі ў рамках аднаго сказа дабаўленне аднаго займенніка следуе адразу за апушчэннем іншага: *Meine Sinne waren irgendwie betäubt: ich brauchte Minuten, um mich an Zeit und Ort zurückzufinden...* [5,76] – (**Мае** - апушчэнне) Пачуцці былі нейкія прытупленыя, і мне спатрэбілася **некалькі** (дабаўленне) **хвілін**, каб уцяміць, дзе я і колькі цяпер часу... [6,149]. У першай частцы складанага сказа беларускім перакладчыкам быў апушчаны ізноў жа прыналежны займеннік *mein* (мой), бо ў наступнай частцы ідзе ўказанне на першую асобу праз вакарыстанне асабовага займенніка *ich* (я; тут: *мне*). А ў другую частку дадзенага сказа ў беларускім перакладзе быў дабаўлены няпэўны займеннік *некалькі* на месца нулявога артыкля, які ў нямецкай мове, калі стаіць перад назоўнікам

у множным ліку, то ўказвае на яго няпэўнасць. Перакладчык дабавіў займеннік у сувязі з адсутнасцю іншай мажлівасці для перадачы семантыкі выказвання ў адпаведнасці з нормамі беларускай мовы.

У перакладзе з нямецкай на беларускую мову ў рамках аднаго сказа можа сустракацца і некалькі апушчэнняў: *Unwillkürlich ertastete ich mit meinem Fuß unter mir ein Bündel Taue. Ich setzte mich hin,...* [5,78] - *Неўсвядомлена я намацаў (сваёю - апушчэнне) нагою (пада мною - апушчэнне) бухту каната. Я сеў на яе (дабаўленне),...* [6,151]. Калі пропуск прыналежага займенніка *mein* (тут павінен перакладацца зваротна-прыналежным займеннікам *свой*) не ўплывае на дакладнасць ўспрыняцця аўтарскага тэксту, то апушчэнне асабовага займенніка (*я*; тут: *(пада) мною*) – пэўная страта ў падрабязнасці перадачы аўтарскага сэнсу ў перакладзе на беларускую мову. Але ў наступным сказе перакладчык звяртаецца да дабаўлення, чым кампенсуе граматычную і часткова семантычную насычанасць перакладнога тэксту.

У межах сказа або нават часткі сказа можа сустракацца апушчэнне і адначасовая **замена** займеннікаў. Разгледзім другую частку простага сказа, ускладненага аднароднымі дапаўненнямі: *Unten fühlte ich die Wasser leise rauschen, über mir mit unhörbarem Klang den weißen Strom dieser Welt* [5,78] – *Унізе я адчуваў ціхае журчанне вады, наверху - нячутны звон белага патоку (гэтага - апушчэнне) сусвету* [6,151]. На прыканцы сказа перакладчык прапускае займеннік *dieser*, выкарыстаны Ш.Цвэйгам для абазначэння канкрэтнасці (*гэтага сусвету*), з-за чаго чыста граматычна пазбаўляецца грувасткасці канструкцыя назоўнікаў у родным склоне. А ў пачатку другой часткі сказа Ул. Чапега замяняе канструкцыю прыназоўнік+асабовы займеннік *über mir (пада мною)* на прыслоўе *наверху*. Гэта замена абумоўлена таксама чыста граматычна – другая частка сказа проціпастаўляецца першай (*унізе-наверху*). Але пераклад ад гэтага губляе ў дэталёвасці аўтарскага тэксту. У наступным прыкладзе ў рамках аднаго складанага сказа назіраем і апушчэнне, і замену займенніка, якая вядзе да сінтаксічнай трансфармацыі апошняга простага сказа: *Ich kann nicht sagen, wie seltsam und schaurig das war, dies stumme Nebeneinandersitzen im Dunkeln, knapp neben einem, den man nicht sah* [5,79] – (*Я - апушчэнне*) *Не магу выказаць, як дзіўна і жудасна было сядзець моўчкі ў змроку побач з чалавекам, якога я (замена дзейніка) не бачыў* [6,151]. У першай частцы гэтага складанага сказа ў беларускім перакладзе прапушчаны асабовы займеннік *я* (форма дзеяслова-выказніка *магу* ўжо паказвае на першую асобу), на які Ул. Чапега замяняе ў апошняй частцы складанага сказа няпэўны нямецкі займеннік *man* (звычайна сказ з *man* перакладаецца на беларускую мову няпэўна-асабовымі сказам: *якога не было відаць*). Такая

комплексная трансфармацыя вельмі ўдалая, бо дасканала перадае сэнс твора арыгінала.

Такім чынам, аналізуючы мову беларускага перакладу навелы Ш.Цвэйга “Амок”, можна адзначыць, што да марфалагічных трансфармацый нямецкіх займеннікаў на беларускую мову адносяцца апушчэнні, дабаўленні, замены, прычым апушчэнні\пропускі – найбольш распаўсюджаныя з іх. “У чыстым выглядзе” гэтыя “пераўтварэнні” сустракаюцца зрэдку, прымаючы характар “комплексных трансфармацый” [7]: апушчэнні займеннікаў спалучаюцца з дабаўленнямі і заменаі. Частотнасць ужывання займеннікаў (асабліва ўказальных і прыналежных) у нямецкай мове большая, чым у беларускай.

Літаратура

1. Латышев Л.К. Технология перевода. Уч. пос. по подготовке переводчиков (с нем. яз.) / Л.К. Латышев. – М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
2. Юнг В. Грамматика немецкого языка / В. Юнг. – СПб.: Лань, 1996. – 544с.
3. Гильченко Н.Л. Практикум по переводу с нем. на рус. / Н.Л. Гильченко. – СПб: КАРО, 2005. – 368 с.
4. Архипов А.Ф. Самоучитель перевода с немецкого языка на русский / А.Ф. Архипов. – М.: Высш. шк., 1991. – 255 с.
5. Zweig St. Der Amokläufer und andere Erzählungen / St. Zweig. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH, 1984. – 208 S.
6. Цвэйг Шт. Пякучая таямніца. Навелы / Шт. Цвэйг. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1994. – 496 с.
7. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.